

“SƏS OPERATORU” İXTİSASININ SƏRİŞTƏƏSASLI NÜMUNƏVİ TƏHSİL PROQRAMININ (KURİKULUMUN) HAZIRLANMA METODİKASI

Günel Fərecova,

*Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutunun
Peşə və ömürboyu təhsil şöbəsinin mütəxəssisi
e-mail: g.ferecova@arti.edu.az*

Peşə təhsili müəssisələrində müasir əmək bazarının tələblərinə cavab verən, rəqabətəqabil kadr hazırlamaq üçün ən mükəmməl və uğurlu yol sərişləərə əsaslanan modul təlimi proqramlarının (kurikulumların) hazırlanmasıdır. Tədris fənlərinin modullaşdırılmış strukturunda olan bu növ təhsil proqramları təhsilənləri müvafiq sahə üzrə bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmələrinə imkan yaratmaqla, onları ictimai həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə hazırlayır. Əmək bazarının tələbatına uyğun olaraq hazırlanması zəruri olan kurikulumlardan biri də **“səs operatoru”** ixtisasının kurikulumudur.

Gündəlik həyatımızın mühüm informasiya mənbələrindən biri də səsənin müşayiətidir. Səsin müşayiətinə olan vərdişimizi təbii hal hesab etdiyimizdən bəzən onun nə qədər böyük nemət olduğunu unuduruq. Səs elementinin kino sənətində vacibliyi filmlərə kadrlararası yazılar qoyulmağa başladığı vaxtdan məlum idi. Belə ki, səsənin filmə əlavə olunması kinonu səssiz, lakin hərəkətdə olan şəkillər silsiləsindən çıxarib həyatın özünə bənzətdi. Səsin bilavasitə köməyi ilə həqiqi, canlı insanlara çevrilən obrazlar kompleks səs effektləri və vizual hərəkətlər sayəsində daha baxımlı oldular. Bununla da səsənin kinoya gəlməsi, həqiqətən, inqilabi bir hadisə oldu, başqa sözlə, kinoda yeni era başladı. Səs yalnız kino sənətində deyil, həmçinin televiziya proqramlarında, radioda, teatrlarda, dram teatrlarında və konsertlərdə də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir teatrda çox yüksək səsdən istifadə olunmur. Səs zaldakı tamaşaçı sayına görə nizamlanır. Səsin soldan-sağa, yaxud dairəvi verilməsi iş prosesində vacib şərtlərdəndir. Teatr səhnəsində mütəmadi olaraq konsert proqramları da təşkil olunur. Televiziya sahəsində işin mühüm tərəflərindən biri də mikrofonların istismar qaydalarına düzgün riayət edilməsidir. Çəkilişlər zamanı danışq, hərəkət, avtomobil, təbiət və s. səsləri üçün mikrofonlar işlənmə yerinə uyğun seçilməli və quraşdırılmalıdır. Hər şey ritmikaya uyğun olmalıdır. Tamaşaların, konsert proqramlarının uğuru, həm də səhnə arxasındakı peşəkar işçilərin bacarığından asılıdır. Səs rejissorları və səs operatorları dəqiq və dolğun musiqi zövqünə, duyumuna malik olub, səsənin səviyyəli şəkildə dinləyici auditoriyasına çatdırılmasını təmin edən insanlardır.

Ötən əsrin əvvəllərinin və ya ortalarının lent yazılarını, günümüzdə yazılan trekləri müqayisəli dinlədikdə arada nə qədər böyük fərq olduğunu müşahidə edirik. Hazırda istifadə olunan avadanlıqlar nə qədər keyfiyyətli və həssas olsalar da, onları istismar edən mütəxəssislərin, səs rejissorları və səs operatorlarının peşəkarlığı da bu nəticənin əldə olunmasında mühüm rol oynayır.

Səs operatoru səsgücləndirici qurğuların istifadəsi və quraşdırılmasına cavabdeh olan şəxsdir. Operator müəssisənin ümumi iş prinsipini nəzərə alaraq səsyayımı alətləri və avadanlıqlarından səmərəli istifadə edir. Kadrların hazırlanmasında iştirak edən səs operatoru səsənin aydın və anlaşıqlı şəkildə qeydə alınmasını təmin edir. Səs opera-

toru, təkcə film çəkilişlərində deyil, həm də televiziya proqramlarında səsəin tamaşaçılara rahat şəkildə çatdırılmasına kömək edir, eləcə də televiziya, radioda, teatrda, konsertlərdə, səs-yazma studiyalarında və kinostudiyalarda səs-yazma prosesini təşkil edir.

Səsin xətasız yazılması baxımından mütəxəssisin üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Bu vəzifələri ümumi şəkildə aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

- *mikrofonların və səs sistemlərinin ünvana və ya səs mənbəyinə yaxın yerləşdirilməsi;*
- *yazmadan əvvəl səsəin keyfiyyətinin yoxlanılması;*
- *səs yazıcılarının istifadəyə hazır olmasının təmin edilməsi;*
- *səs sistemlərində yaranan sadə problemlərin həll edilməsi;*
- *ton və səs səviyyəsinin düzgün tənzimlənməsi;*
- *mikrofon və audio yayım cihazlarının gücləndiricilərə qoşulması və s.*

Sadələən vəzifələri yerinə yetirmək üçün səs operatoru peşəsinin kompetensiyalarının əldə edilməsi zəruridir. Ölkəmizin formal təhsil sisteminə səs operatoru üzrə kadr hazırlığı yalnız peşə təhsili pilləsində həyata keçirilir. Müasir əmək bazarının tələblərinə cavab verən səs operatorlarının hazırlanması yeni, səriştəəsaslı təhsil proqramlarının tətbiqindən bilavasitə asılıdır. Kurikulumun hər bir aspektinin aydın məqsədi və əldə olunacaq hədəfi olmalı, təhsilələnin şəxsi inkişafına xidmət etməlidir.

Səriştəəsaslı təhsil proqramının hazırlanması prosesi müvafiq Peşə standartının hazırlanması ilə başlayır. Bu standartlar məşğulluq nəticələrini və peşələr üzrə tələb olunan bilik və bacarıqları müəyyən edir. Peşə standartları sənayenin (müəssisələrin) dəstəyi ilə Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən hazırlanır. Peşə standartları əmək bazarının ehtiyacları barədə “reallığı” əks etdirir.

Qlobal əmək bazarında rəqəbətqabiliyyətli kadrların hazırlanması üçün təhsil proqramını hazırlayan mütəxəssislər paralel olaraq, beynəlxalq təcrübəni də araşdırırlar. Yekunda səs operatoru peşəsinin vəzifə öhdəlikləri və kompetensiyaları dəqiqləşdirilir ki, bunlara da aşağıdakılar aiddir. **Səs operatoru:**

- *televiziya proqramlarının hazırlanması və*

yararlanmasında iştirak edir;

- *akustik vasitələri məşqə, birbaşa efirə gedəcək studiyadaxili və studiyadankənar çəkilişə hazırlayır;*

- *rejissor və səs rejissoru ilə birlikdə proqram iştirakçılarının studiyada və studiyada olmayan obyektlərdə yerlərini müəyyən edir;*

- *mikrofonları yerləşdirir, onların iş prosesində düzgün yerdəyişməsinə təmin edir;*

- *səs rejissorunun yaradıcı və texniki tapşırıqlarını yerinə yetirir;*

- *səs rejissoru ilə birlikdə və ya sərbəst şəkildə televiziya proqramlarının, həmçinin musiqi və səs-küy yazılarının montajını aparır.*

Səs operatoru bilməlidir:

- *televiziya və radio proqramlarının bədii səviyyəsinə qoyulan tələbləri müəyyən edən sərəncam, əmr və digər rəhbər sənədləri;*

- *televiziya və radio verilişlərində səs-yazma və səsəçevirmə aparatlarının işləmə xüsusiyyətlərini;*

- *televiziya proqramlarının yaradılması texnologiyasını;*

- *tədbir və konsert zallarının akustik xüsusiyyətlərini;*

- *əməyin mühafizəsi, təhlükəsizlik texnikası və yanğından mühafizə norma və qaydalarını;*

- *iqtisadiyyatın və əmək qanunvericiliyinin əsaslarını, yaradıcı işçilərin əməyinin təşkili və ödənilməsi üzrə normativ aktları və metodiki tövsiyələri.*

Bütün bu komponentlər səriştələrə əsaslanan təhsil proqramlarının (kurikulumların) tərtibi zamanı diqqət mərkəzində saxlanılır. Səriştəəsaslı təhsil proqramlarının vacib cəhətlərindən biri də onların çevikliyiədir. Belə ki, bu növ təhsil proqramları:

- *texnoloji prosesdə və ya əməyin təşkilində dəyişiklik baş verdikdə rəqəbətə dözə biləcək vəziyyəti təmin etmək şərti ilə konkret modulu operativ şəkildə dəyişdirib yenisi ilə əvəz etməyə imkan verir;*

- *bilik səviyyəsi, bacarığı və əvvəllər öyrəndikləri bilikləri birləşdirməklə hər bir təhsilələna təlimi fərdiləşdirməyə imkan verir;*

- *eyni modulun (əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası qaydaları, şəxslərəarası münasibətlər, İKT və s.) bir neçə tədris proqramında tətbiqini mümkün edir.*

Modul düzgün müəyyən edilmiş məqsədlər üzrə

müstəqil təlimat vahididir. Modullar hər hansı ixtisas üzrə müəyyən edilmiş tədris prosesində müxtəlif təlim nəticələrinə nail olmağa kömək edən müstəqil tədris bloklardır. Fənn, adətən biliyə, modul isə nəticəyə əsaslanır və müxtəlif təlim fəaliyyətlərini özündə birləşdirir. Modula nəzəri dərslər, tapşırıqlar, praktiki iş, qiymətləndirmə üsulları, tədris fəaliyyətləri daxil edilməli, modulu bitirdikdən sonra tələbənin nə edə biləcəyinə yönəldilməlidir. Modullarda müvafiq təlim nəticələri əks etdirilir. Təlim məqsədləri ixtisas üzrə peşə ixtisası təhsilinin əsasını təşkil edən təhsil standartlarına əsasən formalaşdırılmalıdır. Hər bir modulun sonunda dəyərləndirmə suallarına verilən cavabların düzlüyü ilə tələbə modulu müvəffəqiyyətlə bitirir, modulda nəzərdə tutulmuş bilik və bacarıqlara yiyələnir.

Təlim nəticələri təhsilalanın təlim-tədris prosesini bitirdikdən sonra nəyi edə biləcəyini və malik olacağı bilikləri təsvir edir. Təlim nəticələrinin tələblərinə cavab vermək üçün tələbələr nüməyiş etdirəcəyi minimum nailiyyət standartları barədə məlumat verilməli, ixtisas üzrə tələb olunan bacarıqlar bilik və anlama baxımından yazılmalıdır. Eyni zamanda təlim nəticələri yazılarkən tələbənin ixtisas üzrə nəyi bilməsi və hansı bacarığa yiyələnməsi nəzərə alınmaqla, həm də tələbələrin tapşırıqları icra edə biləcəyi parametrləri müəyyən edərək öyrənmə fəaliyyətinin planlaşdırılması üzrə istiqaməti təmin edir. Hər bir təlim nəticəsi həmin modul ilə əlaqədar olmalıdır. Qiymətləndirmə meyarı isə birbaşa təlim nəticəsindən yaranır. Təlim nəticəsinə nail olmaq üçün qiymətləndirmə meyarları təlim nəticələrinin tələblərinə cavab verərək onu tam əhatə etməlidir.

“Səs operatoru” ixtisasının modulları

Modul 1. Səs rejissorluğu modulunun sonunda tələbələr səs rejissorunun vəzifələrini, studiya daxilində və studiyadan xaricdə çəkilişləri, həmçinin birbaşa efir proqramlarının aparılmasını, mizan səhnələrinin hazırlanmasını, yazılış və yayım üçün studiyadankənar obyektlər haqqında təqdimat hazırlanmasını, çıxış edən ifaçılara mikrofondan istifadə texnikasını, məşqlərin, çəkilişlərin aparılması üçün vacib olan texniki səs vasitələrini, mikrofonların düzülüşü və elektroakustik traktın texniki yoxlanışının aparılmasını bacarır.

Modul 2. Kino sənətində səs modulunu tamamladıqdan sonra təhsilalanlar kinoda səsin yaranmasını, televiziya səs estetikasını, kino-filmlərdə və montajda səsi nizamlamağı, səsyazma materiallarının ayrı-ayrı fraqmentlərini məntiqi ardıcılıqla birləşdirməyi, təqdim olunan bütün materialları yoxlamağı, ayrı-ayrı dubbların qüsurlarını aşkar etməyi, səsle görüntünün birlikdə ekrana çıxmasını təmin edə bilər.

Modul 3. Səscanlandırma qurğuları modulunu tamamlayan təhsilalanlar mikrofonların növlərini, istismar qaydalarını, yaxalıq, simli və simsiz mikrofonlardan istifadə qaydalarını, televiziya, radioda, teatrda və studiyada mikrofonların quraşdırılması və işləmə xüsusiyyətlərini müəyyən etməyi, çəkilişlərə uyğun səslərin yazılışında istifadə ediləcək mikrofonları seçməyi, müxtəlif nöqtələrdən səsyayımını dinləyib sınaqdan keçirməyi, səs sistemlərində yaranan sadə problemləri həll etməyi, səsyazıcılarının istifadəyə hazırlanması və səscanlandırma qurğuları ilə çəkilişləri aparmağı bacarır.

Modul 4. Səsyazma üsulları, səsin emalı və səs effektləri modulunda səsyazma üsulları, səs siqnallarının aydın olmasını təmin etmək üçün səs yoxlamaları, ton və səs səviyyəsinin düzgün tənzimlənməsi, səsin emal edilməsi, radio, televiziya və videoçarxlarda səs və musiqi ilə müşayiət olunan və olunmayan bütün səslərin təyin edilməsi, televiziya proqramları üçün səsli reportajların hazırlanması və görüntü ilə yazılmış səsin sinxronlaşdırılması əldə olunan təlim nəticələridir.

Modul 5. Səs və akustika modulunun sonunda tələbələr səs dalğaları haqqında məlumatı, səs, akustika və avadanlıq siqnal axınının əsas prinsiplərini, çəkilişlərdə səslərin təmiz yazılması məqsədi ilə xüsusi akustikalı otaqlar qurmağı, səs tələblərini və səsdən keyfiyyət gözləntilərini, əks-sədanın yaranmasına əngəl olmaq üçün xüsusi pəncərələrə, divarlara, tavana vurulan hissəcikləri, səsin udulma və əks olunma qaydalarını, akustika yaratmağın şərtlərini və prinsiplərini bilir.

Təhsilalanların bilik, bacarıq, yanaşma və fəxrirlərinin konkret şərtlər çərçivəsində rəsmi sənədləşdirilməsi proseduru qiymətləndirmədir. Hər bir konkret modulun mənimsənilməsinin qiyməti təhsilalanın bu modulun məqsədində formalaşdırılmış kompetensiyaları necə mənimsədiyini nümayiş etdirməsi və təsdiqləməsidir. Qiymətləndirmə apa-

ran mütəxəssis qiymətləndirilən modulların nəticələri üzrə tələblərdən və qiymətləndirmə şəraitindən asılı olaraq şifahi və yazılı suallardan istifadə edə bilər. Qiymətləndirməyə dair bütün tapşırıqlar dəqiq və aydın ifadə olunmalı, orada tapşırığın icra müddəti və təqdimolunma forması göstərilməlidir. Peşə standartları üzrə qiymətləndirmənin məqsədi fərdin müvafiq peşə standartını fəaliyyətlər, vəzifələr və ya tapşırıqlar üzrə həyata keçirə bilməsini müəyyən etməkdir. Tapşırıqlar texniki bacarıqları, planlaşdırma və problemləri həll etmə biliklərini, gözlənilməz vəziyyətlərdə hərəkət etmək bacarığını, digər şəxslərlə işləmək bacarığını və ünsiyyət bacarıqlarını əhatə etməlidir. Qiymətləndirmə kartının nümunəsi aşağıda verilmişdir.

Təhsilalanın qiymətləndirmə kartı

İxtisas: Səs operatoru

Modulun adı: Səsyazma üsulları, səsəin emalı və səs effektləri

Modulun tapşırığı: Ton və səs səviyyəsinin düzgün tənzimlənməsi qaydalarını izahedilməsi.

Təhsilalanın soyadı, adı və atasının adı:

Cədvəl

Qiymətləndirmənin kriteriyası : Təhsilalan müstəqil olaraq aşağıdakıları yerinə yetirə bilər.	bəli, xeyr	"Xeyr" cavabı qeyd edildiyində tələbə üçün əlavə təlim tapşırıqları (tələbə nə etməlidir)
Bilik üzrə suallar: Səs nəyə deyilir? Səslər neçə yerə ayrılır? a) 5 b) 6 c) 2 Cismin səs verə bilməsi üçün vacib amil nədir? a) mikşer b) compression c) titrəyiş Compression nədir? Səs tezliyinə görə avadanlıqlar neçə yerə ayrılır? Mikşerdə giriş kanallarının növləri? İnfra və ultra səslər ardını tamamlayın? a) avtomatik dalgəllərdir b) mexaniki dalgəllərdir c) kosmik dalgəllərdir		
Bacarıq üzrə tapşırıq: Səsyazma qurğularının videokanala oturulması Səs avadanlığının təhlükəsiz şəkildə quraşdırılması Səs texnikalarının müəyyən edilməsi Səsin montaj prosesinin təşkili		
Qiymətləndirmənin nəticəsi Qiymətləndirmə komissiyasının imzaları: 1. 2. 3. Qiymətləndirmənin keçirildiyi tarix:	bəli, xeyr	

Qeyd olunanları ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlirik ki, "səs operatoru" ixtisası üzrə təhsil proqramının (kurikulumun) məqsədi bu ixtisası seçmiş tələbələrə müstəqil həyatda lazım olan əməli biliklərin öyrədilməsi və onların məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirməkdir. İxtisasın təhsil

proqramı dövlət təhsil standartlarına uyğun peşə təhsilinin məzmununu və mənimlənilmə qaydalarını müəyyən edir. Proqramı uğurla başa vuran təhsilalanlar müasir əmək bazarında işçidən tələb olunan və işəgötürənlər tərəfindən müəyyən edilən sərəşətlərə yiyələnirlər. "Səs operatoru" ixtisas modullarını öyrəndikdən sonra tələbə studiya avadanlığı və onlardan istifadəni, təsvir və səs texnikasını, radio-televizsiya yayım sistemlərini, video-montaj texnikasını, rəqəmsal audio və video arxivləşdirməni, mikrofonların növlərini və iş prosesində düzgün yerləşdirilməsini, akustika yaratmaq prinsiplərini, mikşer masası və pultunun idarə edilməsini, kinofilmlərdə, konsertlərdə, dublyajlarda, dram teatrlarında, radioda və açıq hava çəkilişlərində vacib olan texniki səs vasitələrinin hazır vəziyyətə gətirilməsinin təşkilini və səsyazma qurğularının işə salınmasını, xüsusi səs effektlərindən istifadə edərək çəkilişlərin aparılmasını bacaracaqdır. Çünki ixtisas modullarının tədrisi tələbələrin müstəqil öyrənməsinə, idrak və aktiv praktiki fəaliyyətlərə həvəsləndirilməsinə yönəldilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əsgərov R., Qurbanov M. Modul tipli kurikulumlar və peşə-ixtisas təhsili. Bakı, 2015.
 2. Azərbaycanda Peşə Təhsili və Təliminin (PTT) İnkişafına Avropa İttifaqının dəstəyi ilə "Kurikulum hazırlanması üzrə Təlimatın ilkin variantı". 13 sentyabr 2017.
 3. "Azərbaycanda Peşə Təhsili və Təliminin (PTT) İnkişafına Avropa İttifaqının dəstəyi" layihəsi EuropeAid/137866/DH/SER/AZ. Peşə təhsilində kurikulum üzrə tədrisin təşkilinə dair təlimat və məlumatlar toplusu. 2019.
 5. Qafarova G. Ssenari yaradıcılığının əsas istiqamətləri (dərs vəsaiti). Bakı, 2014.
 6. Televiziya və radio verilişləri sahəsinə aid olan qulluqçu vəzifələrinin Vahid Tarif-İxtisas Sorğu Kitabçası (hissə 62), 2005.
- <https://e-qanun.az/framework/14047>